

“ آذری سۆزو تاریخ زیبیل قابی سینا آتیلمالی دیر! ”

أورین مقدم

بعضاً بعضی دوستلار سوروشورلار کی بیر بئله درگی لرده، کیتابلاردا و حتی دانشیققلاردا “آذری” کلمه سینه توخونماقلا، اونا قارشى دوروب و اونون ایشلمگینی رد ائدیب، اونو قوللانانلاری توپارلاپیرلار. بس نهدن بیر سیرا تورک – آذربایجان عالیم لری یازدیغی مقاله لر و حتی بئله دانشیققلاریندا “آذری” سۆزوندن بوللوجاسینا یارارلانیرلار؟ ایستر “آذری تورکجه سی” کیمی و ایسترسه “آذری لر” کیمی! حتی بیر گون نوید آذربایجان درگی سیندن ده بئله بیر سورغو ائدیلمیشدی. (الو نوید بؤلومونده) و خصوصیه پروفیسور زهتابی اؤرنک وئریلمیشدی. خاطیرلاییرام “نوید آذربایجان” نشریه سی بو آنلامدا بیر جاواب یازمیشدی کی پروفیسور زهتابی ایشله دن “آذری” ایله کسروی ایشله دن “آذری” آراسیندا فرق واردیر. اساساً زهتابی رحمتلیک “آذری” نی تورک دیلی و آذربایجانلی آنلامیندا ایشلمیشدیر.

دوغروسو من اؤزوم بو جاوابلا هئچ راضیلاشا بیلمه دیم. باشقا سۆزله، جاوابدا گلن سۆزلر بوسبوتون دوز اولسالاردا، لاکین کافی نظره گلمه ییردیله. ائله بو اساسدا بو قیسا یازیدا “آذری” سۆزو حاقیندا دانشماق ایستردیم. بورادا کسروی و اونون تۇر- تۆکونتولرینه جاواب وئرمک مقصدینده دئییلیک. اولار او زامانین دورومونا اویغون بیر پارا اویدورمالارال ال وورموش و مادی – معنوی ایستکلرینه ده چاتمیش و ایندیلیکده ده اولارین اویدوردوغو سۆزلرین تام بوش و یئرسیز و قوندارما اولدوغو بلله نمیش دیر. بورادا مقصد اؤز آذربایجانلی و آذربایجانچی یازیچی لاریمیز وئریندن ایشله نن “آذری” سۆزونه توخونماقدیر!

بو یازیچی لاریمیزدان نه دن “آذری” سۆزونو ایشله دیرسینیز و اونو نه آنلامدا ایشله درسینیز؟ سورغوسونو سوراندا، “آذری، آذربایجان سۆزونون آلینمیش و معناسی هامان تورک آذربایجانلی و آذربایجان تورکجه سی دیر.” جاوابینی ائشیدیریک. شوبهه سیز بونلار کسروی کیمی “آذری” سۆزونه باخماپیرلار و اونو یالینز آذربایجان سۆزونون قیسادیلیمیشی کیمی ایشله دیرلر. اما بیزجه بو ایش علمی اساسلارا دایانماپیر:

۱- “آذربایجان” بیر بوتون کلمه دیر. باشقا سۆزله اونون تشکیل وئریجی عونصورلری هله لیک تام بللی ائدیلمه میشدیر. بیر سیرا کیمسه لر اونو “آتورپاتکان” سۆزونون و بعضی لری “آذ + ار + بای + کان” سۆزلریندن تۇرنمه بیلیرلر. اونون کۆکونو فارس، اثرمنی و باشقا دیللرده ده آختارانلار بئله واردیر. بونلارین هامیسی گؤستیرر کی “آذربایجان” سۆزونون نه اولدوغو، نه آنلام داشیدیغی هله لیک بوتونلوکله بللی دئییل. بئله لیکله بو سۆزو پارچالاییب، سونونا شکیلچی (آک) آرتیرماق تامامیله غئیر- علمی بیر ایش اولاجاقدیر.

۲- بعضی لری "آذربایجان" سۆزوندن "آذر" سۆزونو اساس و تمل بیلیرلر. بونلار ایکی قروپ دورلار. آذر = اود + ار = اود گۆزتچیسی و آذر = آذ (آس) + ار = آس قومونون کیشیسی و بئله لیکله بیز "آذر" لریک دئییه، اونون سونونا بیر شکیلچی نین آرتیریلماسینی دوز و علمی سانیرلار.

۳- "آذری" سۆزو تاریخده ایسلامدان سونراکی عصیرلرده، عرب یازیچی لاری طرفیندن کیتابلاردا یازیلیمیش دیر. "آذریه"، "آذربیحه" و... کیمی واریانتلاری کیتابلاردا گۆزه دئییر و بو نچجه جور یازیلمالار بو شوبهه نی دوغورور کی "آذربایجانیه" سۆزو ایسته نیلمه دن تکجه کاتبیلر یانلیش لاری واسیطه سیله بئله نجی بیر فورما دوشموشدور. یعنی اصلی هامان "آذربایجانیه" ایمیش و سونرالار کاتبیلر اونو یازدیقدا، نوسخه گۆتوردو کده "آذربیحه" و "آذریه" فورمالارینا دوشموشدور.

۴- اساساً هر بیر آذربایجانلی دان سن نه سن؟ سن کیمسن؟ سورغوسو اولونورسا، "من تورکم، آذربایجانلی یام و دیلیم ایسه تورکو دور" یانیتی آیناجاق. بو دوروم یوز ایللردن بری بئله ایمیش و اینشا... دا بئله اولاجاقدیر. آنجاق کئچمیش یوز ایلده، خصوصیه شورویده گئدن سولچولوق حرکتی و سونرالار ایستالینیستی فعالیتلر نتیجه سینده، آیدینلار، روشن فیکیرلر و اؤزللیکله سولچولار و سووئتیجی لر ایچینده، حاکیم روسلارین یایدیغی "سبز تورک - تاتار دئیل سینیز، سیزین دیلینیز تورکجه دئیل، بلکه سیز آذری و دیلینیز ایسه آذری - آذربایجانجادییر" دوشونجه سی یئر آماغا باشلادی. روسیانی ایچری سینده اولان موسلمان تورکلری بیر - بیرندن آیرماق اوچون اونلاری چئشیدلی جومهوری لر آراسیندا بؤلمکله، دیلرینه ده تورک دیلی یئرینه، آذری - آذربایجانجا، اؤزبکجه، قازاخجا، اویغورجا و... آدلاری وئریلدی. بوتایدا ایسه هامان یورودولن سیاستلر ایجرا اولوندو. تورک آذربایجانلی لارا "سبز آذری و دیلینیز آذری دیر" دئمکله، اونلاری اصیل تورک - آذربایجان هویتلریندن آیرماق ایسته دیلر. سونرالار بو سیاستلر، اؤزللیکله قوزئی آذربایجاندا یورودولن آذری - آذربایجانجا بحثی، حتی بئله سولچو اولمایان یازیچی لاریمیز و آیدینلاریمیزدا ائتکی بوراخاراق، اونلاری دا "آذری" سۆزونو (البته تورک - آذربایجانلی آنلامی اولاراق) ایشلمگه یؤنلندی. بئله بیر سیاستلر نتیجه سینده تورکلوک و تورک دیلی یالینیز تورکیه لی لره قالدی.

۵- هامی یا بللی دیر کی بیر میلتین دیلینی، اؤزللیکله اسکی میلتلر سیراسیندا اولان بیر اولوسون دیلینی اونلارین یاشادیغی اراضی آدیلا ایفاده ائتمک اولماز. البته اولای بیلسین کی اؤلکه لری نین آدی اونلارین آدیندان و دیللی آدیندان گۆتورولسون کی او باشقا بیر سۆز دور.

بیز اگر آذربایجان سۆزونون بسیط بیر سۆز اولماسینا قاییل اولماساق و اونو "آذر + بايجان" سۆزلیندن تۆرنمه سانساق (اگر آذربایجان سۆزو بسیط و ساده بیر سۆز نظرده آلینیرسا، اوندا اونو پارچالاییب، شکیلچی آرتیرماق یانلیش بیر ایش اولاجاقدیر. بونا بنزر کی "خوراسان" سۆزونو پارچالاییب، خوراسان اهلیندن اولان بیر شخصه خورلی - خوری (خوری) دئیک کی موسلماناً دوز دئییل) یئنه ده "آذری" سۆزونون ایشلمه سی دوز اولمایاجاق. "ی" شکیلچی سی عرب دیلیندن بیر آک دیر و بیزیم اونون یئرینه "لی و جا" آکلریمیز اولان یئرده، اوندان یارارلانماق اصلاً علمی و میلی بیر ایش دئییل. بو اساسدا "آذری" سۆزو یئرینه (منسوبیت بیلدیرن چاغ) "آذری" سۆزونو ایشلمه لی ییک. "آذری" سۆزو (دیل آنلامیندا) اوسته سؤیله دیگیمیز کیمی اصلاً دوز دئییل و بو آرادا حتی "آذربایجانلی" (دیل آنلامیندا) و "آذربایجانجا" سۆزلی ده ابداء علمه دایانان سۆزله دئییل لر. حتی اگر "آذربایجانجا" سۆزو دوز ساییلسادا (دئدیک کی اساساً دوز دئییل آنجاق سووتلر دؤوروندن تأسوفله هله ده قوزئی آذربایجاندا ایشلنیلیر). اوندا یئنه ده "آذری" سۆزو یئرینه "آذرجه" سۆزونو ایشلمه لی ییک. (بیر داها قئید ائدک کی بیر میلتن دیلی نین آدی، اؤزللیکه قدیمی بیر اولوسون دیلی آدی اونون یاشادیغی یئرین آدیندان توتولماز).

"آذری" سۆزو عرب فورمالی بیر سۆز دور و مدنیتلی بیر میلت ایدعاسیندا اولدوغوموز حالدا هارالی اولدوغوموزو یابانجی بیر سۆزله و یابانجی لار بیزی او آدلا تانیدیغی سۆزله ایفاده ائتمگیمیز گولونج بیر ایش ساییلا بیلر و عاغیلا سیغماز دیر.

بئله لیکله گۆرونور کی تأسوفله هله ده یاشلی یازیچی لاریمیز و چوخ - چوخ آز حال لاردا گنج یازیچی لار آراسیندا ایشلنیلن "آذری" سۆزو نه قدر یئرسیز و یانلیش لیقلا یاناشی بیر سۆز دور. بونودا آرتیریم کی بعضاً بیر سای یازیچی لاریمیزدان بئله بیر ایشه آل آتمالاری نین سببینی سوردوقدا، "من ایسته بیرم میلت بیلسین کی آذری هامان تورک دور، آذربایجانلی دیر و نه کسروی دئدیگی کیمی فارس کۆکلو بیر میلت" جاوابینی آلیریق کی یازیچی لاریمیزین صاف اورگلیگی و خیدمت ائتمه آماج لاریندان سو ایچیر. آنجاق "آذری" سۆزونون تورکجه میزده نه قدر اساس سیز اولدوغونو بیر یاندان و هله ده سیاست عالمینده هامان کسروی دئین کیمی آنلانیلما سینی گۆردوکده، "آذری" سۆزونون بیزیم یازیلاردا هر منظورلا ایشله دیلمه سی نین نه قدر ضررلی اولدوغونو دویماق ائله ده چتین بیر ایش دئییل.

حؤرمتلی اوخوجولارین ده یرلی نظرلرینی بو قونودا گۆزله بیریک.